

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КОНСТАНТ ІНТЕНЦІОНАЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

IMPLEMENTATION OF CONSTANT INTENTIONALITY OF PROFESSIONAL ADVOCACY IN THE FORMATION OF DEMOCRATIC JUSTICE IN UKRAINE

Заяць О.С., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті проведено дослідження наукової проблеми, що стосується імплементації констант інтенціональності професійної адвокатської діяльності у формування демократичного правосуддя в Україні. Обґрунтовано, що сьогодні одним з основних та найбільш актуальних питань для української держави є формування в Україні демократичного правосуддя, адже саме судова система покликана врегулювати суперечки між людьми, між людиною та державою відповідно до закону. З'ясовано також, що безпосередній вплив на будь-які процеси, що стосуються правосуддя, чинять ті, чия професійна діяльність пов'язана з діяльністю системи судової влади. З огляду на предмет та об'єкт дослідження, ми зупинимо увагу на ролі професійної адвокатської діяльності у формуванні демократичного правосуддя в Україні. Зазначено, що в межах досліджуваної проблеми пріоритет права означає, що підхід до розгляду всіх питань, які стосуються взаємовідносин у системах «людина – людина», «людина – держава», має відбуватися суто на основі позицій права, тобто відповідно до закону і з урахуванням принципів права. Не може бути жодного пріоритету інтересів держави над інтересами людини, переважання інтересів більш заможних та впливових громадян над інтересами пересічних людей, права і свободи однієї людини не можуть бути ущемлені заради забезпечення досягнення інтересів іншої. У цьому контексті доведено, що вкрай важливу роль у функціонуванні принципу пріоритету права виконує адвокатура – незалежний соціальний інститут, покликаний сприяти дотриманню закону, слідкувати за дотриманням принципу пріоритету права під час вирішення суперечок. Адвокат може представляти інтереси як держави, так і людини, допомагати встановити справедливості через відновлення порушених прав і свобод на основі законних та морально виправданих методів.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, інтенціональний аналіз, соціальний інститут, громадянське суспільство, правова держава, закон, право.

The article examines the scientific problem of the implementation of the constants of the intentionality of professional advocacy in the formation of democratic justice in Ukraine. Therefore, it is substantiated that today one of the main and most pressing issues for the Ukrainian state is the formation of democratic justice in Ukraine, because the judicial system is designed to resolve disputes between people, between man and the state in accordance with the law. It was also found that those whose professional activities are directly related to the activities of the judiciary have a direct impact on any justice-related processes. Given the subject and object of our study, we will focus on the role of professional advocacy in the formation of democratic justice in Ukraine. It is noted that within the research problem, the priority of law means that the approach to all issues related to the relationship in the systems "man – man", "man – state" should be based solely on the positions of law, ie in accordance with the law principles of law. There can be no priority of the interests of the state over the interests of man, the predominance of the interests of wealthier and influential citizens over the interests of ordinary people, the rights and freedoms of one person can not be violated to ensure the interests of another. In this context, it has been proven that the bar plays an extremely important role in the functioning of the principle of priority of law, as an independent social institution designed to promote compliance with the law, to monitor compliance with the principle of priority of law in resolving disputes. A lawyer can represent the interests of both the state and the individual and help to establish justice by restoring violated rights and freedoms solely on the basis of lawful and morally justified methods.

Key words: lawyer, advocacy, intentional analysis, social institution, civil society, rule of law, law, law.

Правова держава та громадянське суспільство не можуть бути побудовані інакше, ніж на принципах ліберальної аксіології, відповідно до яких правовим та економічним базисом суспільства є індивідуальні свободи людини. «Опорою класичного лібералізму стала філософія природних прав людини (на життя, на свободу і на власність), яка обґрунтувала невідчужуваність природних прав (ніхто не може ані позбавляти людей цих прав, ані розпоряджатися ними), постулюючи рівність усіх людей від народження» [1, с. 125]. Держава функціонує для захисту природних прав людини, вона відповідальна за своїх громадян та перед ними, за їх добробут, а також громадяни відповідальні перед державою. Ця взаємна відповідальність сприяє розвитку, еволюції держави доти, до яких вона не стане державою загальною добробуту, тобто соціальною державою, в якій основні послуги надаватимуться на високому рівні (завдяки продуманій та ефективній економічній політиці). Така держава буде орієнтованою на надання всім громадянам однакових умов для досягнення благополуччя, стане гарантом гідних умов проживання для кожного. Значну роль у таких процесах має відігравати система судочинства як сукупність органів, покликаних забезпечувати якнайшвидше відновлення порушених прав людини незалежно від того, хто виступив їх порушником (інша людина, юридична особа чи держава). Закон буде ефективним тільки тоді, коли його усвідомлено дотримуватимуться всі суб'єкти права.

Сьогодні одним з основних та найбільш актуальних питань для української держави є формування в Україні демократичного правосуддя, адже саме судова система покликана врегулювати суперечки між людьми, між людиною та державою відповідно до закону. Попри простоту та налагодженість процесу, у цій галузі є чимало проблем.

Можливі шляхи впливу адвоката на процес реалізації та ефективного функціонування права (як єдиного способу регулювання відносин між людьми) та системи правосуддя (як методу досягнення справедливості) ми умовно розділили на декілька груп:

1) адвокат має бути незалежним, щоб уникнути упередженості та будь-якого тиску на себе в процесі реалізації та захисту демократичних прав і свобод людини та громадянина. Як зазначає С.О. Іваницький, «ключовими компонентами принципу незалежності адвокатури в аспекті міжнародно-правового та європейського розуміння цієї категорії є забезпечення інституційної та функціональної (процесуальної) можливості адвокатуві здійснювати всі види професійної діяльності вільно й незалежно від: 1) держави; 2) клієнта; 3) особистої упередженості чи зацікавленості; 4) громадськості; 5) керівництва організаційних форм адвокатської діяльності (адвокатські фірми, колегії тощо) та професійної асоціації адвокатів» [2, с. 73];

2) професійна кар'єра адвоката має залежати суто від його професійних якостей, які сформувалися на основі

усвідомленої системи моральних цінностей і норм. «Професія юриста має вагомe соціальне значення і необхідна для нормального функціонування українського суспільства. Якщо узагальнити, то основною метою діяльності юриста є забезпечення справедливості, що є дуже нелегкою справою, оскільки з античності й до наших днів немає точного визначення того, що ж уважати справедливим. Юрист у своїй діяльності повинен чітко дотримуватись норм права, зокрема тих, які забезпечують права людини. Але цього замало. Найважливішим є поєднання загальноприйнятних людських цінностей із правовими нормами для досягнення гармонії права й моралі та найкращих результатів у професійній діяльності» [3, с. 4–5];

3) виконувати роль своєрідної сполучної ланки між державою (від імені якої виступають суд, державні органи влади) та людиною або між кількома людьми, яка налагоджує процес комунікації між ними з метою досягнення справедливості. Завдяки ефективно налагодженій комунікації можна вирішити такі актуальні завдання: запровадження законодавчих змін, кочче необхідних судовій системі; підвищення якості представництва інтересів сторін у суді; оптимізація роботи апарату суду; підвищення обізнаності відвідувачів суду про судові правила і процедури; підвищення ефективності роботи суддів і працівників суду; забезпечення підтримки (і впливу) громадськості у вирішенні проблем судової системи органами законодавчої та виконавчої влади; підвищення престижності професії судді і працівника апарату суду; підготовка якісних кадрів для роботи в суді; покращення репутації суду в суспільстві; ефективне управління кризовими ситуаціями тощо [4];

4) сприяти підвищенню рівня авторитету судової системи як єдиного способу досягнення справедливості на основі законних та морально виправданих методів і, відповідно, утвердженню авторитету державної влади в суспільстві. «Діяльність адвокатури й держави спрямована на єдино значущу мету – захист прав і свобод людини (тому не може бути протиставлена одна одній). Як і держава, адвокатура здійснює свою діяльність на основі Конституції України, відповідно до якої вищою конституційною цінністю оголошені права і свободи людини, а їх захист – обов'язок держави. Тому відносини адвокатури й державної влади в суспільстві повинні мати рівноправний характер. Держава, яка визначає себе як правова, має бути зацікавлена в тому, щоб адвокатура була високопрофесійним інститутом» [5, с. 145].

Право декларує рівність усіх людей, і держава через свої механізми повинна забезпечити ефективне функціонування цього принципу на практиці, тобто в повсякденному житті. У разі його порушення кожному гарантовано право на відновлення його порушеного права через певні процедури та інститути. Одним із таких є інститут адвокатури, мета якого полягає не тільки у наданні фахової правової допомоги, а й у досягненні справедливості суто на основі законних та морально виправданих методів. «Рівність як одна з основних вимог установлення загальнолюдської справедливості в суспільстві є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. <...> П. Рікер на основі ліберальної теорії справедливості Дж. Ролза здійснив спробу формулювання концепту рівності в праві так: кожна особа повинна мати цілісну і повну систему рівних для всіх базових свобод, сумісних з аналогічною системою для всіх; економічні та соціальні нерівності повинні слугувати найбільшій вигоді тих, що перебувають у найбільш несприятливому становищі, у межах справедливого принципу бережливості, та бути пристосованими до функцій і позицій, відкритих для всіх відповідно до принципу справедливої рівності можливостей» [6, с. 41, 43–44]. Сьогодні рівність сприймається як умова досягнення справедливості, оскільки вона дає однакові умови на відстоювання своїх прав і свобод, власної позиції у певній сфері життєдіяльності чи конкретній ситуації,

як-от можливість доступу до правосуддя. Саме усвідомлення людиною наявності можливості звернутися за відновленням свого порушеного права та отримати законне рішення сприяє не лише підвищенню позитивного іміджу судових органів, а й налагодженню зв'язку в системі «людина – держава», де держава починає сприйматися не тільки як орган контролю, який установлює численні правила та обмеження, а й реальний механізм, здатний захистити людину та сприяти досягненню справедливості як для окремої людини, так і для населення загалом.

Гарантована законом можливість правового захисту є свідченням взаємної відповідальності людини і держави. Якщо людина порушує закон, то вона має відповідати за свої дії перед судом, так само і держава, яка порушує права і свободи людини, повинна відповідати за наслідки своїх дій чи бездіяльність. Тут також знаходимо реалізацію принципу поділу влади на незалежні гілки, де судова влада є автономною від двох інших гілок, що дозволяє їй об'єктивно та суто на основі закону досягати справедливості.

Ще одним позитивним аспектом правового захисту є сприяння ефективному функціонуванню механізму забезпечення правового статусу громадянина, тобто людині, яка є громадянином держави, гарантується певне правове положення (наявність суб'єктивних прав і обов'язків та настання відповідальності за невиконання суб'єктивних юридичних обов'язків, покладених на неї). Держава сприяє дотриманню стабільного правового статусу своїх громадян, котрі через правослухняну поведінку сприяють поступальному розвитку держави.

Єдність права і закону полягає в тому, що право реалізується в законі. Вони співвідносяться як частина і ціле, де частина є вираженням цілого. Наприклад, справедливий закон є вираженням справедливого права. Якщо ж право у своїй основі не буде справедливим, то і закон стане несправедливим, адже він не матиме морального підґрунтя, на якому міг би розвинутися. В.В. Савенко розглядає «право як сукупність цінностей організованого суспільного життя; суспільний правопорядок та гармонію; форму рутинізації соціальних відносин; форму суспільної свідомості; сукупність засобів організації суспільства; можливість діяти в певний спосіб; базові вимоги, які особа скеровує до інших людей та суспільства; сукупність наявних і дієвих правил у формі норм та вимог, установлених і забезпечуваних силою держави тощо, а закон – як дійсність соціальних відносин; можливість реалізації соціальних вимог; конкретно-історичне і культурно-своєрідне явище соціального життя; елемент соціальної організації суспільства» [7, с. 109].

Право надає закону (як нормативно-правовому акту) законної сили. Закон же закріплює право. Право є втіленням справедливості, яка знаходить вияв у законі, що є своєрідною мірою свободи людини. Закон декларує права і свободи, честь і гідність людини, тоді як право, що розвинулося з моралі, визначає їх найбільшою цінністю. Окремо право і закон існувати не можуть.

Кожний з описаних вище принципів правової держави не буде повністю ефективним без діяльності інституту адвокатури, основна функція якого – сприяння досягненню справедливості суто законними та морально виправданими методами. Адвокатура є незалежним соціальним інститутом, що дозволяє їй діяти не під тиском, лобіюючи певні інтереси, а задля ефективної реалізації закону та досягнення мети правосуддя – утвердження справедливості.

Правова держава – це держава, для якої права людини є найбільшою цінністю, а створення та ефективне функціонування різноманітних систем для їх якнайповнішої реалізації визначає спрямованість діяльності держави. Система правосуддя та процес її діяльності мають бути встановлені таким чином, щоб людина, її права і свободи стали реальною, а не лише задекларованою цінністю. Про-

цес формування демократичного правосуддя в Україні не буде ефективним без імплементації цінностей лібералізму. Лібералізм – це теорія, в основі якої лежить вчення про те, що саме індивідуальні права і свободи людини є правовою основою суспільства. «Ліберальна політична думка трактує інститут держави як «обслуговуючий персонал» інтересів суспільства та гарант дотримання і захисту прав і свобод людини. Способом «інституціонування» держави є суспільний договір» [8, с. 35]. Умовно можемо вважати, що людина і держава уклали договір, відповідно до умов якого людина делегувала державі свої певні права в обмін на гарантії захисту та неухильного дотримання її прав і свобод, а у разі їх порушення – найшвидшого відновлення та подальшого дотримання. Сама ж людина повинна дотримуватися законів, установлених державою. Такий «договір» та обопільне (і людиною, і державою) його виконання є необхідною умовою, запорукою гармонійного життя та досягнення загального блага – гідних умов життя та розвитку особистості якнайбільшої частини населення.

Правосуддя, побудоване на ліберальній аксіології, буде справді демократичним та таким, що відповідає інтересам людини та держави на сучасному етапі розвитку людства. Ліберальну аксіологію, або ж систему цінностей лібералізму, умовно можна розглядати як складну систему, розділивши її на чотири основних блоки, які є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, як-от: 1) пріоритетність прав і свобод людини; 2) справедливість; 3) свобода; 4) рівність. Попри філософський зміст усіх цих блоків цінностей, вони мають чітке правове спрямування та є актуальними для людини, суспільства і держави.

У наш час ні в кого не викликає сумнівів цінність людини, важливість та необхідність дотримання її прав та свобод. Держава, яка не поважає і, відповідно, не дотримується прав і свобод своїх громадян, не зможе досягнути високих показників у жодній сфері.

Ліберальну аксіологію можна вважати як принципами професійної адвокатської діяльності, так і напрямками діяльності інституту адвокатури в Україні. Такий висновок можна зробити виходячи вже із самих цінностей, притаманних лібералізму як вектору розвитку суспільства та держави, де повага до людини, її прав і свобод, ефективні гарантії державного захисту визначають спрямованість діяльності держави. Ті ж вектори визначають також напрями діяльності адвокатури: 1) захист прав та законних інтересів людини; 2) надання фахових юридичних консультацій, що сприятиме підвищенню рівня правової освіти населення та допоможе уникнути можливих проблем, пов'язаних із порушенням закону в певних випадках; 3) через свою професійну діяльність сприяти недопущенню свавілля влади; 4) пропагування переваг дотримання вимог закону та правопорядку.

Метою здійснення правосуддя є досягнення справедливості, роль адвоката в цьому процесі – слідкувати за тим, щоб процес досягнення справедливості відбувався на підставі законних та морально виправданих методів. Наявність інституту адвокатури є своєрідним стримувальним фактором від свавілля держави. Зрозуміло, що держава володіє більшою кількістю методів та способів впливу на правосуддя, ніж пересічна людина. Причин цього декілька. Першою з них є те, що закон, відповідно до якого здійснюється правосуддя, санкціонований тією ж державою, тобто закон відповідає уявленням держави про справедливість, які часто можуть іти в розріз з уявленнями про справедливість людини. По-друге, саме держава наділила суд відповідними повноваженнями через установлення йому певних повноважень. Щоб уникнути засилля влади та можливої упередженості суду у справах, що стосуються вирішення суперечок між людиною та державою, функціонує інститут адвокатури.

Учені-правознавці досліджують поняття «судовий розгляд» у системному та процесуальному аспектах. Системний

аспект охоплює систему норм права, що визначають відносини у певній сфері, а процесуальний – сукупність дій, які необхідно вчинити для вирішення конкретної справи, досягнення справедливості в суді. Саме на цій підставі й доцільно розмежовувати аспекти поняття «справедливість». «У юридичному сенсі виражену, зокрема в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню або як розмірність, рівність у правовому статусі суб'єктів, справедливість розглядають як властивість права. <...> Термін «справедливий» у процесуальному аспекті означає «неупереджений (незалежний) та об'єктивний, такий, що у рівній мірі (без привілеїв) враховує інтереси учасників судового провадження, відповідає моральним та правовим нормам» [9, с. 66].

Справедливість є ще й етичною категорією, тобто вона безпосередньо пов'язана з внутрішньою стороною життя людини, системою її цінностей, моральних орієнтирів. Як зазначає В. Чернобровкіна [10], свободу людини визначають її взаємини зі світом, що складаються з таких елементів, як: 1) позитивна життєва позиція; 2) стійка психологічна межа; 3) розвинена система смислових одиниць досвіду; 4) погляди та переживання, що відповідають екзистенційному досвіду. Прагнення досягти справедливості на основі законних та морально виправданих методів є внутрішньою спонукою до дії, вираженням міри свободи, яку людина дає сама собі та отримує від держави у вигляді прав і свобод.

Свобода вкрай необхідна людині, адже саме завдяки їй людина може розвиватися як особистість, впливаючи на розвиток суспільства та держави. Розвиток особистості можливий тільки в соціумі (за наявності умов, які забезпечують людині гідний рівень життя).

Людина в громадянському суспільстві та правовій державі наділена свободою вчиняти на власний розсуд відповідно до особистих переконань. «Свобода – це інтенція, що полягає в прийнятті необхідного для людини рішення, у здатності робити індивідуальний вибір; це можливість бути і стати. Вона є своєрідною рушійною силою активності суб'єкта» [11, с. 122]. Однак із цього правила є виняток, яким передбачено, що всі дії повинні відбуватися в межах закону. Ця умова є обов'язковою, адже лише так можна досягти стабільності та порядку в державі.

Громадянське суспільство інтерпретує свободу як найвищу цінність, яку людина використовує усвідомлено, з метою власного розвитку, тому система правосуддя також має бути орієнтована на забезпечення свободи людини в межах правового поля.

Свобода однієї людини не повинна створювати жодних обмежень для свободи інших людей. Усі люди є рівними, адже саме рівність у наш час є суспільним ідеалом, над досягненням якого працюють навіть провідні держави правової демократії. Рівність як суспільний ідеал означає, що певне коло прав, свобод і обов'язків має поширюватися на щоразу більше коло людей.

Принцип рівності є однією з підстав доктрини прав людини, адже завдяки йому сьогодні в більшості країн люди отримали рівні права, незважаючи на ознаки статі, етнічного походження, віросповідання, соціального та майнового стану.

Сучасна держава гарантує всім рівність. «Усі люди є рівними у своїх правах», – проголошується у конституціях чи не всіх держав. Однак чи дійсно цей принцип ефективно діє? Чи роботи у сфері його забезпечення ще потрібно проводити? Щоб рівність не була тільки декларативним гаслом, її доцільно розглядати у двох аспектах: 1) рівність як рівність прав; 2) рівність як рівність можливостей. Обидва аспекти мають однаково вагоме значення, хоч і охоплюють дещо різні сфери діяльності держави. Рівність як рівність прав стосується всіх гілок державної влади, адже від якості законодавчих актів, якими закріплені певні права й обов'язки людини, залежить

ефективність їх виконання на практиці, а також судовий захист та відновлення порушених прав (за необхідності). «Рівність у здійсненні правосуддя варто розуміти як ідею, що виражається у створенні та поєднанні загальних для всіх учасників судового процесу правових засобів, які становлять основу механізму правового регулювання їхньої участі в судовому процесі із системою винятків із загального режиму правового регулювання для окремих суб'єктів із метою забезпечення практичної рівності їхніх можливостей щодо участі в судовому процесі та умов їх реалізації» [12, с. 47]. Рівність (як рівність можливостей) стосується діяльності держави, того, наскільки ефективною є її діяльність у забезпеченні гідних умов життєдіяльності людини, що уможливають всебічний розвиток особистості для досягнення нею суспільних благ.

Варто підсумувати, що імплементація принципу рівності в процес формування демократичного правосуддя сприятиме покращенню доступу до правосуддя (як тих, хто здійснюватиме правосуддя, так і тих, хто прагнучиме досягти справедливості на основі законних методів).

Отже, імплементація констант інтенціональності професійної адвокатської діяльності у формування демократичного правосуддя в Україні на основі ліберальної аксіології і принципів правової держави дасть змогу: 1) уточнити філософсько-правовий зміст таких категорій, як права і свободи людини, справедливість, свобода, рівність; 2) забезпечити здійснення правосуддя суто з чітких неухильних моральних і правових позицій; 3) сприяти підвищенню рівня правослужняної поведінки серед населення та утвердженню правопорядку на території держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куц Г. Лібералізм класичний і сучасний: спільне та відмінне. *Наукові записки ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 49. С. 120–130.
2. Іваницький С.О. Незалежність як принцип адвокатури. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 1. С. 68–75.
3. Калганова О.А., Гапоненко Л.В. Моральна культура юриста як складова юридичної професії. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 3–7.
4. Стратегічні комунікації суду або як досягти поставлених цілей. – Електронний ресурс. URL: https://court.gov.ua/userfiles/UROL_Strategic_Court_Communications_Manual_2011_UKR.pdf
5. Рибалко Г.С. Роль і місце адвокатури в державі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «ПРАВО»*. 2020. Вип. 30. С. 141–146.
6. Кройтор В. Категорія рівності у здійсненні правосуддя у філософії та праві: встановлення нових дороговказів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 41–49.
7. Савенко В.В. Порівняльний аналіз концептів «право» та «закон» як елементів правової реальності. *Молодий вчений*. 2016. № 8 (35). С. 107–110.
8. Демчишак Р. Інституційна сутність держави у світовій політичній думці. *Humanitarian Vision*. 2017. № 2 (3). С. 31–36.
9. Тобота Ю.А. Поняття та критерії «справедливого судового розгляду» у рішеннях Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2013. № 1086. С. 65–68.
10. Чернобровкіна В.А. Психологія особистісної свободи: монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Т. Шевченка», 2012. 458 с.
11. Крамар Т. Індивідуальні виміри свободи особистості. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2009. № 3. С. 121–130.
12. Кройтор В. Категорія рівності у здійсненні правосуддя у філософії та праві: встановлення нових дороговказів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 41–49.